
Al marge

Història d'una passió per la llengua¹

JOAN VENY

Institut d'Estudis Catalans

jveny@iec.cat

DOI 10.34810/ElsMargesv132nh2024id427081

Resum: Aquest text recull i amplia la conferència que Joan Veny va pronunciar en la cloenda del curs 2022-2023 del Màster d'Estudis Avançats de Llengua i Literatura Catalanes (UAB-UB). Veny hi ressegueix la seua trajectòria vital i professional, centrada sobretot en els aspectes que han acabat condicionant-ne l'obra. El recorregut s'inicia en la infantesa, transita pels primers estudis, el batxillerat i els esbarjos estiuencs, i va a parar a la formació universitària i al desenvolupament vocacional de la professió. Aquesta mirada retrospectiva cap a la vida i l'obra pròpies s'atura en el projecte de l'*Atles lingüístic del domini català*, la beca a la Universitat Catòlica de Lovaina, la càtedra de Francès a l'Institut de Lleida, la incorporació com a professor a la seua *alma mater* –la Universitat de Barcelona–, l'esplet de publicacions de temàtiques molt diverses i la tasca desenvolupada en el si de l'Institut d'Estudis Catalans.

Paraules clau: dialectologia, geolingüística, etimologia, gramàtica històrica, onomàstica, lexicografia.

The history of a passion for language

Abstract: This is a longer and more detailed version of a lecture delivered by the author to mark the closure of the 2022-23 course for the MA in Advanced Studies in Catalan Language and Literature, taught jointly by the UB and the UAB. The author goes through his personal and professional life story, emphasizing those aspects which came to determine his work. The journey begins in childhood, moves through early schooling, secondary education and summer holidays, and leads to the university years and the development of a professional vocation. It lingers on the *Atles lingüístic del domini català* project, the time spent studying on a scholarship at the Catholic University of Louvain, the years as a teacher of French at the official secondary *institut* in Lleida, joining the teaching staff of his own *alma mater*, the University of Barcelona, the many publications on a variety of subjects and his work at the Institut d'Estudis Catalans.

Keywords: dialectology, geolinguistics, etymology, historical grammar, onomastics, lexicography.

1. Introducció

Després de més de seixanta anys de vinculació a la Universitat de Barcelona, primer com a alumne i, sobretot després, com a professor, em produeix una satisfacció indicible trobar-me en aquesta aula, davant un esplet d'alumnes vivament interessats per les meravelles de la nostra llengua i la nostra literatura. Consti la meua profunda gratitud

1. Arran de la cloenda del Màster d'Estudis Avançats de Llengua i Literatura Catalanes, en el marc de la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona, vaig ser convidat a pronunciar-hi una conferència sobre la meua experiència docent i investigadora. A partir del guió, he ampliat, a petició de l'amic Josep Murgades –a qui ho agraeixo profundament–, el que hi vaig dir; m'és plaent col·laborar de nou en aquesta revista des que ho vaig fer, fa anys, a instàncies de l'enyorat Joaquim Molas. Per a les referències bibliogràfiques, vegeu les meves *Memòries d'un filòleg norantí* (Mallorca: Lleonard Muntaner, 2022).

als organitzadors d'aquest Màster d'Estudis Avançats de Llengua i Literatura Catalanes de les universitats de Barcelona i Autònoma, així com a la presentadora d'aquest acte, Àngels Massip, antiga deixeble dels meus primers cursos de Dialectologia i avui excel·lent membre del professorat d'aquest Departament.

2. Propòsit

El meu propòsit és fer una mirada retrospectiva a la meua vida, vinculada a la meua obra, que podríem titular «Història d'una vocació», perquè tot comença aquí: *vocació* és un derivat del llatí *vocare* 'cridar, atreure', és a dir, sentir-se cridat cap a un ofici, una matèria o una persona, una inclinació que es confon amb l'amor que apareix misteriosament en els éssers humans, expressada tan bé en versos de la cançó de Lucio Dalla: «Che cosa è l'amore, / dov'è che si prende, / dov'è che si da».

3. Infància

Vaig néixer a Campos, un 22 tòrrid d'agost de l'any 1932, l'any que va morir Antoni M. Alcover i que Fabra va publicar el *Diccionari general de la llengua catalana*. Per tant, jo soc *campaner*, no 'tocador de campanes', com podria semblar, sinó fill del poble de *Campos*, topònim aparentment castellà, però que arrenca de l'època de la dominació romana, derivat del llatí *CAMPOS*, acusatiu plural de *CAMPUS*, que volia dir 'pla, planúria', d'acord amb la seva topografia, i mantenint la -o- final per la forta tendència dels topònims a l'arcaïtat; de fet, el derivat *campaner* es manté en col·locacions lèxiques com *figuera campanera*, etc.

El meu pare, Joan Veny Ballester, era ferrer, forjador, artista del ferro; guardo a la casa pairal una *làmpara* (deixeu-me usar aquesta forma perquè la canònica, *làmpada*, sembla un mot mal pronunciat), que testifica un treball com de magistral orfebre del metall. La freqüentació de la «botiga» em va familiaritzar amb la terminologia de l'ofici: *banc*, *manxa*, *fornal*, *caragol*, *filera*, etc., que més tard, en el despertar de la vocació filològica, m'acostaria a altres terminologies especialitzades, com la del món dels peixos, dels ocells i de les plantes.

Mon pare era *Terrola* de malnom (que no vol dir 'mal nom' sinó 'motiu'), que designa un auell semblant a l'alosa, que el trobador Bernat de Ventadorn cantava joïós en els seus versos: «Can vei la *lauzeta* mover / de joi sas alas contra'l rai...». La meua mare («mumare»), Margalida Clar Fullana, amb prenom dissimilat de *Margarida*, era de Llucmajor, de Can Bolenó; el seu parlar estava esquitxat de qualque variant pròpia del seu poble que, en un principi, vaig heretar (no es parla de llengua materna?)

però que aviat, pel contacte amb els companys d'escola i de jocs, vaig substituir pels equivalents locals: en lloc dels llucmajorers *butxeca*, *fideuí* o *niu* vaig passar-me als campaners *butxaca*, *fideví* i *aucell*, davant la sensació d'estranyesa (o potser la rialla mofeta) dels meus companyons. Assistim així a la primigènia lliçó sobre la diversitat lingüística, que més tard estudiaria al nivell de la variació de la llengua històrica. També els motius esmentats, *Terrola* i *Bolena*, em van ensenyar que els meus pares posseïen uns sobrenoms, de freqüent ús popular, que ajudaven a desambiguar els cognoms sovint freqüents a la mateixa comunitat de parlants (per exemple, els *Mas* o els *Lladonet* pertanyien a famílies diferents). Més endavant, se'm faria evident la importància de l'estudi de l'onomàstica i, en especial, de la malnominació, i per això en les meves classes de dialectologia convidava els alumnes a fer una exposició sobre l'origen dels seus cognoms i, si s'esqueia, dels seus malnoms: és així com, en amigable col·laboració, vam descobrir la procedència occitana de cognoms catalans com *Anducas* o *Porcet*.

La vida familiar i la conversa quotidiana em van familiaritzar amb el registre col·loquial mallorquí, que va implicar un aprenentatge continuat. Recordo que un dia, arran d'una bona notícia familiar, vaig exclamar: «Haurem de tirar una *cama* a l'aire», la qual cosa va generar una rèplica amable de mon pare rectificant que es deia «una *cana* a l'aire»; potser l'error estava en el fet que no es deia la paraula *cana* sinó *cabell blanc* (després vaig saber que *cana* no apareixia al diccionari, però sí els derivats *canós* i *canut*). Vet aquí una altra lliçó: que les llengües no s'aprenen en dos dies, que els errors posen en el bon camí i que el llenguatge infantil té el seu interès.

En resum, d'aquestes experiències primerenques es desprèn un fons temàtic germinal que més endavant donarà fruits filològics en el camp de la diversitat dialectal, les llengües d'especialitat, la lingüística romànica, l'onomàstica i la llengua infantil.

4. Primers estudis

Vaig cursar els meus primers estudis a ca ses Monges Franciscanes, primer amb sor Margalida, de qui recordo el tracte de dolcesa amb l'alumnat, després amb sor Paulina, d'actitud més severa, potser necessària davant la indisciplina i les entremaliadures dels minyons; cada dia resàvem, en comú, el rosari, en mallorquí els parenostres i les avemaries, però en llatí el *Gloria*: «Gloria patri et filio et spiritui sancto. Sicut erat in principio et nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen»; recordo que ens rabejàvem en el *nunc et semper* 'ara i sempre': poc imaginava que, més tard, portat de les meves dèries etimològiques, desvelaria que *nunc et semper* era l'origen del mot mallorquí *quetsémpet* aplicat a 'allò que no serveix', a una 'persona eixebrada, molesta' i d'aquí al peix *Synodussaurus* (dit també *peix de Sant Francesc*, *dragó*, *boixacriades*, *saltamurades*, etc.) pel seu escàs valor econòmic. És un fet que sovint mots llatins, procedents de la litúrgia, sortits del seu àmbit propi, es desvien cap

als significats menys esperats, com va passar amb «*Tu autem, Domine*», convertit en *tualte/tuaute* ‘trasto’, ‘embalum’, ‘embolic’, ‘fastuositat’, etc., com va il·lustrar el meu enyorat mestre Joan Bastardas.

Seguidament, vaig continuar els estudis a les Escoles Públiques, ampli edifici construït durant la república, amb mestres generalment poc motivats per la vocació docent. En ple franquisme ens feien cantar el «Cara al sol», «Giovinezza, primavera di bellezza», «Montañas nevadas», etc., cançons esgrimides pel falangisme triomfant, anihilador dels dissidents; l’ensenyament era tot en castellà, sort que a l’esbarjo, al carrer, a casa, podíem xerrar en la llengua pròpia del país. Aleshores estava lluny de pensar que als meus 54 anys, el futur col·legi, a proposta dels membres del claustre professoral, rebria el meu nom davant la competència d’una proposta geogràfica, *Ses Forques*, i d’un personatge il·lustre, sor Maria Rafela, fundadora de les Germanes dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria. L’elecció devia residir en el fet de ser campaner fidel, catedràtic d’universitat i defensor de la nostra llengua (no oblidem que el nou col·legi tenia per emblema l’ús del català de Mallorca en la docència, no per patriotisme sinó per una qüestió pedagògica: partir de la llengua parlada pels infants del poble).

5. Batxillerat a Campos

El desplaçament a Palma per cursar estudis no era assequible a totes les famílies. Per això vaig iniciar els primers cursos de batxillerat a les mateixes Escoles Públiques per, a finals de curs, examinar-me a Lluçmajor i després a Palma amb resultats molt migrats; després, la fundació del col·legi parroquial Fra Joan Ballester, que fou general de l’orde carmelità, va possibilitar l’ensenyament a càrrec de llicenciats que venien setmanalment de Ciutat (així es deia la capital); recordo amb especial delectança les classes del professor Eusebi Riera i les profitoses de matemàtiques, del professor Joan Nadal, i de llatí, d’Eusebi Alomar. Als darrers anys de Batxillerat, amb el condeixeble Julià Prohens, que seria un gran metge, mort prematurament, vam freqüentar els arxius municipal i parroquial del poble per tal de recollir dades sobre l’església rural de Sant Blai (s. XIII) i l’oratori de la Font Santa (s. XVI) i redactar-ne sengles monografies històriques, que presentades a uns concursos organitzats per Acció Catòlica van ser guardonades. No teníem cap preparació històrica i el seu valor era l’autoenriquiment de la coneixença del nostre passat, però sobretot, parlo per mi, la constatació d’un fet que, immersos en ple franquisme, ignoràvem: que els nostres avantpassats, a més de parlar el català heretat dels colonitzadors catalans, també l’escriuien, cosa que ens estava vedada aleshores. Aquest fet, unit al descobriment d’obres d’autors mallorquins (Costa i Llobera, Joan Alcover, Galmés), que formaven part de la biblioteca que em va llegar el meu oncle Antoni Veny, em va introduir en la lectura i en el gaudi dels productes en llengua pròpia. Entre els llibres rebuts figurava la *Vida coetània* de Ramon Llull; aquella

llengua de segles enrere em va fascinar i en dues ocasions vaig redactar en català arcaic una «Corònica» de les eixides o excursions que una colla d'amics fèiem periòdicament. Conscient del tresor que amagaven les cançons populars de l'illa, vaig recollir-ne a balquena, sobretot de boca de la meva mare i la meva «padrina» Bolena de Lluçmajor, una part de les quals vaig lliurar al P. Ginard Bauçà, autor del monumental *Cançoner popular de Mallorca*. Vegeu com aflora l'enginy i l'arcaisme en aquesta mostra:

A Campos no rallen clar,
és cosa de gernació;
quan l'homo està moridor
pregunten a-n el doctor:
– Que tanmateix se morrà?
I la resposta que els fa:
– En acabar d'alénar
ja ho farà coneixedor.

També se'm va destapar l'entusiasme per les paraules més nostres, amb els equivalents en castellà, com havia fet el P. Figuera –l'autor del *Diccionari mallorquí-castellà* (1840)–, les parèmies, els referents de cultura material, els jocs... Jugàvem al *joc del Pare Carabasser*, tot creient que era propi de l'illa, però les meves recerques posteriors van demostrar que era un joc de tots els Països de Llengua Catalana i desconegut a la resta de la Romània. Tot va provocar un gir en el meu capteniment lingüístic: el conreu literari del castellà va ser substituït pel del català, inclosos els productes de recerca filològica.

6. Estius a sa Ràpita

Passàvem els estius a sa Ràpita, nom de ressons morescos, situat a nou quilòmetres de Campos, on practicava tot tipus de pesca: amb canya, de roquer, de grumeig; en barca, a volanti. L'amo en Rafel i es patró Comunes eren els meus mentors. Diverses criatures del mar, tords, donzelles, corballs, raors, grívies, oblades... enriquien el meu vocabulari de pescador amateur, i posteriorment el coneixement dels seus referents donaria alè a fecundes investigacions ictionímiques, com les troballes etimològiques de noms de peixos com *pestriu*, *garneu*, *penegal*, *metge*, *catxel*; els manlleus de lèxic nàutic genovès (*amant*, *artimó*, *volanti*), enriuint o matisant les aportacions de Vidos, Coromines, Aprosio, o donant a conèixer la influència de mots del mar sardocatalans en el genovès tabarquí de Carloforte i Calasetta (sud-oest de Sardenya): *giarettu* 'gerret', *pagelu* 'pagell', *surelu* 'sorell', *palaya*. En les recerques etimològiques em va causar una particular emoció desvelar l'origen de *pestriu* i de *metge*: el primer, amb

les variants *pestiu*, *bestriu* ‘tipus de mussola’, procedent del llatí PISTRICEM (acusatiu de PISTRIX ‘esquàlid de grans dimensions’), modificació de PRISTIS per atracció homonímica formal de PISTRIX ‘fornera’, que constitueix l’únic descendent català del mot llatí; el segon, el rossellonès *metge* ‘*Cepola rubescens* / *Cepola macrophthalma*’, conegut també amb els noms de *cinta*, *veta* o *metxa* per la seva estructura allargada, a partir de l’articulació del darrer mot amb palatal sonora, **metja*, freqüent en català septentrional (com *borratxo/borratjo*), aquella variant va ser atreta a *metge*, amb un canvi fonètic i semàntic ben original.

7. Universitat de Barcelona

L’estada a Barcelona va reforçar la meua vocació pel català, especialment des que vaig iniciar l’especialitat de Filologia Romànica, on vaig rebre els ensenyaments de Joan Bastardas i, sobretot, d’Antoni M. Badia i Margarit, catedràtic jove, entusiasta de la seva matèria, la lingüística espanyola, però que, sempre que podia, es refugiava en el català, tot i estar prohibit el seu ús i el seu ensenyament. Ell va ser el meu model com a docent, investigador, persona. Ell va donar la benedicció a la meua tesi de llicenciatura sobre les concomitàncies entre català occidental i mallorquí, que, ampliada, esdevindria la meua tesi doctoral, *Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes* (1959-1960): mots com *torcar* ‘fregar, netejar’, *fus* ‘fos’, *pigota* ‘verola’, *endivia* ‘escarola’, *soll* ‘cort dels porcs’, etc., unien el balear al català occidental per raons d’arcaisme. Més tard, faria una precisió sobre l’eivissenc, acostat al valencià per raons de proximitat geogràfica i relacions eclesiàstiques i pesqueres (*dacsa* ‘blat de moro’, *aliacrà* ‘icterícia’, *teulat* ‘gorrió’, etc.).

8. L’*Atles lingüístic del domini català* (ALDC)

L’interès que vaig mostrar per l’estudi dels dialectes va motivar que Badia i Colón em convidessin a col·laborar en el projecte de l’*Atles lingüístic del domini català* (ALDC): vaig dur a terme un bon nombre d’enquestes i, de fet, vaig assumir-ne la responsabilitat, amb l’ajut de col·laboradors en la recollida de materials (Joaquim Rafel, Joan Martí i Castell, Lúcia Pons, Montserrat Badia) i, més endavant, en la direcció de l’obra, de Lúcia Pons. Es tractava d’un nou atlas, metodològicament innovador: enquestes amb equip de dos investigadors, qüestionari més ampli (2.400 preguntes), gravació de les enquestes en cinta magnetofònica, cròniques del treball de camp, formació d’una base de dades, col·lecció d’etnotextos, digitalització de les dades, publicació en línia, preparació d’un índex. Una obra molt ben rebuda per la crítica nacional i internacional.

Publicats els primers volums en el si de l'Institut d'Estudis Catalans, vaig tenir la idea de preparar un *Petit atlas lingüístic del domini català* (PALDC), de caràcter interpretatiu, presentant els mapes en colors, amb les corresponents isoglosses i comentaris lingüístics de tots els mots (sincronia, diacronia, normativa); un índex de més de 50.000 unitats facilitarà la consulta dels materials. Cada volum ha estat rebut laudatòriament: «Bello e accattivante, come sempre», va dir del darrer volum Tullio Telmon, un dels grans geolingüistes de la Romània.

9. La beca de Lovaina

Acabada la carrera, per mediació de Badia, vaig obtenir una beca per ampliar estudis de geolingüística a la Universitat Catòlica de Lovaina. Com que estava pendent de complir el servei militar vaig haver de demanar permís per sortir de l'estat i la resposta va ser: «No procede». Sortosament en aquelles saons el meu oncle, el Pare Antoni Veny, que residia a Madrid en una parròquia regentada per teatins, va explicar el problema a un dels feligresos, el general Saliquet, que va fer possible que, al cap d'uns dies, rebés un telegrama amb un joiós «Procede». Mai oblidaré el nom d'aquell general ni el gest generós del meu estimat oncle.

Vaig seguir el curs de geolingüística de Sever Pop i el de gramàtica històrica francesa d'Homer Jodogne, però la meua estada a la universitat belga va ser especialment fructífera per diverses raons: vaig aprendre francès; tancat sovint en la biblioteca del Departament de Filologia Romànica em vaig familiaritzar amb la bibliografia d'aquesta matèria que em va ajudar a recollir materials referents als derivats del llatí *TALENTUM* 'desig' en les llengües romàniques, publicats després en la *Revue de Linguistique Romane*.

Al final del curs (1955) vaig fer un viatge en autoestop a Bonn, on vaig assistir a una classe de Harri Meier, amb qui vaig visitar la tomba de Friedrich Diez, fundador de la Filologia Romànica, i a Colònia, on el professor J. Piel em va convidar a dinar a casa seva després de no creure's que jo ja havia dinat a la Mensa universitària (única vegada en la meua vida que he dinat dues vegades!).

10. Càtedra de Francès a l'Institut de Lleida

Preveient que el futur de la docència universitària era més aviat fosc, vaig preparar unes oposicions a una càtedra de Francès d'Institut de segon ensenyament. Durant dos anys vaig preparar un qüestionari de 170 temes de llengua, literatura i didàctica del francès, vaig perfeccionar l'idioma amb diversos professors i vaig fer un *stage* a Poitiers sobre civilització medieval. Airós de l'aventura, vaig poder escollir la plaça de Lleida, on, casat amb n'Estrella, vam viure tres anys meravellosos pels inicis d'una nova vida

i el guany de belles amistats. Tot i lliurat a l'ensenyament de la llengua de Molière, completat amb un agermanament amb l'institut de Foix, no vaig abandonar la meua passió investigadora centrada sobre el *Regiment de preservació de pestilència* (s. XIV), del metge lleidatà Jacme d'Agramont, una obra en la qual són presents testimonis de la varietat del parlar segrianenc (*demane, podrix, llangosts*), que aixecaven una filera de maons en l'edifici de la dialectologia medieval. Seguirien altres treballs sobre el tribut lleidatà en les obres de Jaume Agelet i Garriga, Magí Morera i Galícia, Josep Estadella, Joan Santamaria i Màrius Torres. I, fora de l'àmbit ponentí, vaig continuar la publicació de textos inèdits: de l'occità catalanitzat A. Girauld, del gramàtic alguerès G. Palomba, de les cartes de Maria Antònia Salvà a la seva amiga Isabel Ordinas; i altres articles sobre el dèbit dialectal en una obra literària, com el parlar de Barcelona en la de Maragall.

11. Retorn a la Universitat de Barcelona

Després d'haver estat cridat per Badia com a professor auxiliar, fent classes de comentari de textos castellans i un curs d'ortografia catalana (recordo alumnes com Sergio Beser i Joaquim Marco, ja traspassats), i de retorn de Lovaina, vaig esdevenir, després de les corresponents oposicions, adjunt numerari de les matèries que impartia Badia (*Historia del español, Gramática histórica española, Lingüística románica, Dialectología hispánica*), una etapa interrompuda per la càtedra d'Institut; el 1963 vaig tornar a Barcelona com a catedràtic de Francès de l'Institut Verdaguer i em vaig reincorporar a la Universitat de Barcelona com a Professor adjunt i encarregat de curs de Lingüística romànica. El 1970 el nou catedràtic de Català, Antoni Comas, em va oferir l'ensenyament de Dialectologia catalana del nou Departament i puc dir que era el somni de la meua vida. Tenia com a base la realització de nombroses enquestes dialectals per a l'ALDC i el prestigi d'una tesi ben qualificada. L'experiència docent dels primers anys va quallar en la publicació del llibre *Els parlars* (1978), que vaig anar ampliant en successives edicions (fins a tretze) amb versions als diversos dialectes de la *Paràbola del fill pròdig*, d'eficàcia didàctica comparativa, i una selecció de textos dialectals. En col·laboració amb Mar Massanell, el llibret es va enriquir amb una *Dialectologia catalana*, que, com resa el subtítol, és una *Aproximació pràctica als parlars catalans*, millorada amb exercicis i una generosa il·lustració cartogràfica. El 1986 veia la llum la *Introducció a la dialectologia catalana*, un assaig sobre els mètodes i problemes de la recerca dialectal. Al llarg d'aquests llargs anys d'ensenyament d'aquesta i altres matèries, vaig tenir molts d'alumnes, sovint procedents d'àrees diverses del territori, que, esdevinguts professors a altres universitats, van fer fructificar la llavor de la dialectologia catalana a les Illes Balears (Joan Miralles, Jaume Corbera, Biel Oliver, Gabriel Bibiloni, A. Artigas), a València

(Emili Casanova), a Alacant (Brauli Montoya), a Castelló (Lluís Gimeno), a Lleida (Ramon Sistac) i la seva continuïtat a la Universitat de Barcelona (Àngels Massip, Montserrat Adam, Francesc Bernat, Rosa Lloret).

12. Publicacions

La labor professional docent a la Universitat es va ampliar amb un seguit de conferències, assistència activa a congressos, taules rodones, a l'interior i l'exterior del domini lingüístic, i amb un esplet de publicacions entorn de diversos àmbits de la llengua. Hem vist el meu interès vers l'onomàstica, la llengua d'especialitat (ocells, peixos, plantes), la lingüística romànica, o l'edició de textos antics. La dedicació a la tasca geolingüística em va decantar per l'estudi de l'adstrat (occità, aragonès, castellà, sard): l'occità s'ha expandit cap al rossellonès, des dels primers segles (*fedà* 'ovella') però també més tard (*rovill* 'rovell') i a voltes s'ha projectat al Principat (*esmolet*, *bitxo* 'coralet'); l'aragonès ha tingut presència en valencià des de la colonització del s. XIII (*gemecar* 'gemegar') i el castellà de Múrcia i la Mancha, en l'alacantí arran de l'emigració moderna (*bavosa* 'llimac'); el sard ha afaïçonat el català de l'Alguer (Sardenya) des de les immigracions del s. XVI arran de pestilències arrasadores (*molendo* 'ase', *catarà* 'escarabat'). El contacte amb el castellà, sobretot des del s. XIX, a l'interior del territori, ha provocat interferències en el lèxic i en la fonètica, d'àmbit dialectal vari («queada»: *quefe*; «[j]eada»: val. *antoixos*; «[x]eada»: *anto[x]os*; «[ʒ]eada»: *nava[ʒ]a*; canvis basats en una adaptació [x] → [k], pròpia de parlants monolingües, o en una equivalència castellà-català). Aquest contacte, lligat a causes sobretot polítiques, va generar diccionaris bilingües com el de Pere Antoni Figuera, mallorquí-castellà, de gran valor per a conèixer les característiques del mallorquí del s. XIX.

La irrupció de l'estructuralisme en la lingüística ha contribuït a fer una presentació més estructurada dels fenòmens dialectals, posant orde en el garbuix tradicional (veg., per exemple, els articles de Griera) i assajant alguna interpretació de rang diacrònic com l'explicació de l'origen del pas de la vocal neutra del català oriental i part del balear a una *e* oberta (c[ə]ba > c[ɛ]ba).

La sociolingüística, estudi de la variació sobre paràmetres socials (edat, estatus social, instrucció), només subsidiàriament ha estat tinguda en compte en la història dels mots (iodització antiga a Barcelona) o en l'anàlisi d'actituds metalingüístiques, segons criteris de tipus geogràfic, etimològic, social, expressiu, etc. Una disciplina en la qual es refugiarà un enfocament de l'estudi dialectològic.

La diacronia ha estat l'eix de les meves investigacions. El projecte *Scripta i projecció dialectal*, endegat juntament amb Àngels Massip, que reuneix textos escrits, sobretot il·literaris, separats per un breu tram cronològic, de registres diferents, fa possible precisar l'evolució dels canvis en cada dialecte a través dels segles: omplint

els buits de les gramàtiques històriques, com que la vocal neutra mallorquina, grafiada sovint *a*, ja apareix al s. XIII o que la reducció de *gàbia* a *gabi* del balear i el rossellonès no és anterior al s. XIX.

L'etimologia, base de les disciplines que estudien l'evolució de la llengua (*Gramàtica històrica*, *Història de la llengua*), s'ha enriquit en nombroses propostes, que matisen o completen les magistrals recerques de Joan Coromines. A més d'haver resolt casos de noms de peixos (afegiu, als ja esmentats, *pestriu*, *petard*, *gallimó*, *paona*, *dot*, *enfú*, *jular*, *metge*, *catxel*, *passard*, estudiats en la recent *Història lingüística dels nostres peixos*, 2022), altres estudis fan llum sobre ornitònims (*territ*, *torlí*, *siboc*, *merita*, *saura*), fitònims o noms de planta i els seus fruits (*boixac*, [figues] *paratjals* i *melenquines*, l'arcaic *formigalejant* 'vi d'agulla'), o noms d'altres àrees semàntiques (*bolerany* 'remolí d'aigua' [< *golerany*], *aluleia* 'cridòria' [derivat de *ulular*], *uís/eixaviuro* 'esternut' [derivat de *AUGURIU*, pel valor augural atribuït als esternuts], *palleta d'or* [←francès *paillette d'or*; cast. *pepita*).

La passió per la llengua del passat m'ha portat a l'estudi del pòsit dialectal en diversos lexicògrafs: nord-occidentalismes en Antoni Font (*bolter*, *ciguella*, «*que s'passejo*»), barreja d'occidentalismes i orientalismes en el vigatà Pere Torra («*Hedra*. Vide *heura*»; «*timó* o *farigola*»), percepció clara del concepte de llengua unitària, compartida, del català, acollint elements propis de cada dialecte. Una curiosa anàlisi lexicogràfica i de les seves fonts ha revelat la falsa introducció en el corpus lèxic de Torra de veritables mots fantasma en presentar com a catalans noms de peixos francesos, italians, occitans, procedents de les seves fonts.

13. Institut d'Estudis Catalans (IEC)

L'ingrés a l'Institut d'Estudis Catalans va afavorir la publicació dels dos atles lingüístics del domini català, el gran i el petit, la continuació de la *Scripta* així com de treballs filològics i la participació en l'entrada al DIEC de mots diversos, especialment de procedència dialectal. Els comentaris del PALDC conclouen amb l'acceptació progressiva de formes, especialment diatòpiques, des del *Diccionari general* (DG) de 1932 fins al *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC); per exemple, *pit-roig* (1932, DG), *barba-roig* (1995, DIEC-1), *pap-roig* (2007, DIEC-2).

També hi he presidit la comissió que, formada per membres pertanyents a tots els dialectes, després d'anys de dedicació, ha vist publicada la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, III. Lèxic* (2018, 2022), que, de cara als mitjans de comunicació i, de retop, per a l'escola, posa de costat l'àmbit restringit (dialectal) d'un mot amb el general per tal de, en l'àrea dialectal corresponent, reforçar l'ús de certs diatopismes avalats per la tradició, l'extensió geogràfica, l'expressivitat, el prestigi; per exemple, en valencià, *creïlla* al costat de *patata* o, en balear, *tereseta* al costat de

putxinel·li i *titella*; de passada, quan cal, s'hi indica el registre baix de certs mots i el seu equivalent en registre normal (*mama*↓ → *mare*) així com el blasme d'estrangerismes (*hermós* → *bell*); a més, l'alguerès, de característiques tan específiques, reblit de sardismes i italianismes, rep un apartat especial, seguint el mètode general (*abijar-se* → *adonar-se*), amb la qual cosa els parlants algueresos saben com s'escriuen els seus mots, allunyant-se de l'ortografia italianitzant, i alhora coneixen els equivalents en el català general.

En el si de l'IEC he tingut l'oportunitat de participar en la direcció, amb Badia i Margarit, de la revista *Estudis Romànics*, per acceptar després la responsabilitat de la direcció, i, més tard, comptar amb la codirecció de José Enrique Gargallo i el concurs de Gemma Boada; la revista coneix una clara voluntat romànica, de llengües estudiades individualment o comparativa, i introdueix, entre altres novetats, una nova secció de *Miscel·lània*, d'estudis més breus, puntuals (proposta etimològica, celebració d'un centenari, activitats d'un centre, nous projectes de recerca, etc.). Una revista de projecció internacional.

També en el marc de l'IEC, a més dels projectes de l'ALDC i el PALDC, he pogut desenvolupar un tema que només havia esbossat, la influència del *Diccionari Aguiló* en la captació de mots dialectals en el *Diccionari general* (1932) de Pompeu Fabra; un tema esdevingut projecte de recerca aprovat per la Secció Filològica i portat a terme juntament amb José Enrique Gargallo i Maria Reina Bastardas, que mostrarà la generosa obertura del Mestre cap a la variació diatòpica.

14. Conclusió

En suma, una vida lliurada a l'ensenyament de la meua llengua, antiga, pròpia, rica; a recórrer els camins de la diacronia fins a les seves arrels, a resseguir-ne i explicar-ne la seva rica variació i a enriquir-ne amb nous elements la llengua estàndard. Una labor feta amb «curiositat, persistència, modèstia, coneixement dels propis límits i sort» (Otto Kernberg): una sort confosa amb un 1% d'inspiració i completada amb un 99% de treball.

Als meus 91 anys faig meua la frase de l'admirada novel·lista conterrània, Antònia Vicens: «Morir-te, encara no, tens massa deutes amb les flors»; efectivament, crec tenir massa deutes amb les flors de les paraules, que perfumen la meua vida i en són la raó més profunda.